ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПОДАТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ОЛІЙНИК Юрій Ігорович - аспірант кафедри адміністративного права та судочинства Західноукраїнського національного університету
ORCID: 0009-0005-7768-7992
УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.54

У статті зазначено, що ефективне адміністрування податків і зборів є ключовою передумовою для зміцнення фінансової дисципліни, належного фінансування соціальних програм, розвитку інфраструктури, освітньої системи та інших стратегічно важливих секторів, що в сукупності стимулюють економічний розвиток держави. Водночас відсутність дієвих механізмів запобігання податковим правопорушенням може спричинити суттєві бюджетні втрати, що, у свою чергу, негативно впливає на рівень життя громадян. Звідси зроблено висновок про те, що результативна профілактика податкових правопорушень можлива лише за умови комплексного підходу, що включає правове регулювання, організаційне вдосконалення діяльності податкових органів та впровадження сучасних цифрових рішень, які відповідають викликам інформаційного суспільства.

Ключові слова: податки, податкова система, податкові правопорушення, профілактика податкових правопорушень, податкове законодавство, держава, цифрові технології.

Постановка проблеми

Ефективне функціонування податкової системи є ключовою передумовою фінансової стабільності держави та забезпечення її соціально-економічного розвитку. В умовах трансформаційних змін в економіці України, підвищеної правової нестабільності та зростаючого рівня вчинення податкових правопорушень особливої актуальності набуває питання формування дієвого механізму їх попередження. Податкові правопорушення не лише завдають суттєвої шкоди державному бюджету, а й підривають довіру до податкової системи в цілому.

Профілактика податкових правопорушень повинна розглядатися як важливий інструмент правової політики держави, спрямований на зниження правопорушень у сфері оподаткування шляхом усунення причин та умов їх вчинення. У цьому контексті особливої уваги потребує теоретико-правове осмислення сутності заходів профілактики, а також визначення їх місця у загальній системі податкової безпеки.

Стан дослідження проблеми

Серед учених, які досліджували теоретико-правові засади профілактики податкових правопорушень потрібно відзначити: О. Андрійко, В. Іщенко, В. Колпаков, М. Кучерявенко, О. Мамалуй, Л. Парфентій, Ю. Подолян, С. Терепа, Ю. Тринчук, О. Юнін та інших.

Метою статті є аналіз теоретичних і правових засад профілактики податкових правопорушень, виявлення проблем у цій сфері та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового механізму їх запобігання в Україні.

Виклад основного матеріалу

Податкова система України сьогодні перебуває на перехресті глибоких трансформацій та серйозних викликів, зумовлених

як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Серед найвагоміших чинників – війна, яка призвела до масштабного знищення економічної інфраструктури, порушення господарських зв'язків та скорочення надходжень до державного бюджету. Ці умови вимагають не лише оперативного реагування, а й системного переосмислення функціонування податкової політики в контексті національної безпеки.

Крім того, податкова система стикається з низкою структурних проблем, що накопичувались роками: високий рівень тінізації економіки, недосконаліть адміністрування податків, низький рівень податкової дисципліни, а також нерівномірний податковий тиск на бізнес. Складність податкового законодавства, зміни нормативної бази та нестабільність податкових правил знижують довіру платників податків і стримують інвестиційну активність.

Саме ефективне адміністрування податків і зборів створює фундамент для забезпечення фінансової дисципліни, фінансування соціальних програм, розвитку інфраструктури, освіти та інших критично важливих сфер, що сприяють економічному зростанню країни. Водночас відсутність дієвих заходів щодо запобігання податковим правопорушенням може призводити до значних втрат для бюджету, що негативно позначається на добробуті населення.

У цьому контексті найголовнішим завданням держави є профілактика здійснення правопорушень у сфері оподаткування.

Податки є однією з найголовніших умов нормального функціонування економіки держави, так як вони формують значну частину бюджету країни. Звідси, ухилення від їх сплати зменшує суму відповідних надходжень. Саме тому профілактика здійснення правопорушень у сфері оподаткування є надзвичайно важливою для забезпечення ефективної фіскальної політики і підтримки економічного добробуту.

Підвищення рівня правової обізнаності та інформованості платників податків щодо положень податкового законодавства, їхніх прав та обов'язків становить один із ключових напрямів у системі профілактики податкових правопорушень. Зазначену мету доцільно реалізовувати шляхом забезпечення всебічного та безперешкодного доступу до актуальної інформації про податкові норми, процедурні аспекти їх застосування, а також про правові наслідки їх порушення. Проведення навчальних семінарів, вебінарів та інших освітніх заходів для фізичних осіб і суб'єктів господарювання виступає ефективним інструментом у досягненні зазначеної цілі.

До того ж, невід'ємною складовою є створення дієвого механізму контролю та перевірки дотримання норм податкового законодавства. Для цього податкові органи повинні бути забезпечені достатніми ресурсами, сучасними технічними засобами та кваліфікованими фахівцями, які здатні проводити аудит і розслідувати здійснення податкових правопорушень. Важливим елементом вказаного є підвищення рівня автоматизації у процесах аналізу фінансової звітності, а також впровадження інноваційних інформаційних технологій, що значно полегшує контроль та виявлення податкових правопорушень.

Вагомим аспектом системи запобігання правопорушенням у сфері оподаткування є впровадження дієвого механізму застосування жорстких санкцій за порушення вимог податкового законодавства. Належно структурована система адміністративної та фінансової відповідальності виконує превентивну функцію, сприяючи зниженню рівня податкових правопорушень. Водночас важливо забезпечити прозорість і обґрунтованість процесу притягнення до відповідальності, що дозволить мінімізувати ризики надмірного адміністративного тиску на платників податків та запобігти можливим зловживанням з боку контролюючих органів.

Доцільно також підкреслити, що ефективна міжвідомча співпраця державних інституцій, зокрема органів податкової служби, правоохоронних структур і судової системи, відіграє визначальну роль у запобіганні податковим правопорушенням. Скоординована взаємодія, яка передбачає своєчасний обмін інформацією та узгодженість дій, забезпечує більш оперативне виявлення податкових порушень і сприяє притяг-

ненню винних осіб до встановленої законом відповідальності.

Однією з найгостріших проблем сучасного суспільства є корупція в податковій сфері, що суттєво підриває економічну безпеку, знижує ефективність фіскальної політики та формує негативне ставлення громадян до органів державної влади. Податкові правовідносини, будучи ключовим інструментом наповнення бюджету, особливо вразливі до корупційних проявів через наявність широких дискреційних повноважень посадових осіб, складність податкового законодавства та високий рівень тінізації економіки.

Незважаючи на зусилля влади щодо протидії корупції в органах Державної податкової служби України (далі – ДПС України), про наявність корупційних дій у цій службі свідчать дані опитувань, згідно з якими її працівники найбільш часто притягуються до відповідальності за: зайняття підприємницькою діяльністю; протизаконне сприяння у веденні підприємницької діяльності суб'єктам господарювання (умисне не нарахування податкового зобов'язання, видача недостовірних довідок); зменшення сум донарахувань до бюджету під час проведення документальних перевірок; складання відповідних актів, у тому числі пов'язаних із ліквідацією підприємств; вирішення питань щодо незаконного відшкодування податку на додану вартість; неприйняття рішень про застосування та стягнення фінансових санкцій за результатами перевірок підприємств (у сфері податку на додану вартість); невжиття заходів щодо притягнення посадових осіб підприємств до адміністративної відповідальності за допущені порушення вимог чинного податкового законодавства України тощо [1, с. 61].

На думку вчених, існує кілька ключових факторів, що сприяють покращенню ситуації в боротьбі з корупцією у податковій сфері. Серед них можна виділити: процедуру декларування майна, доходів, витрат та фінансових зобов'язань посадових осіб і їхніх сімей; автоматизацію податкового контролю та адміністрування; удосконалення електронних сервісів для мінімізації прямих контактів між платниками податків і представниками контролюючих органів; підвищення мотивації посадовців до дотримання законодавства; зростання фінансової грамотності громадян; посилення громадського контролю, а також протидію вибірковому застосуванню антикорупційних норм та інші заходи [2, с. 270].

Вважаємо, що покращення ситуації в боротьбі з корупцією у податковій сфері можливе за умови комплексного впровадження низки ключових факторів, що формують ефективне антикорупційне середовище. Одним із найважливіших напрямів є цифровізація податкових процесів, яка дозволяє мінімізувати вплив людського чинника, автоматизувати перевірки та зменшити можливості для неправомірного втручання. Важливу роль також відіграє забезпечення прозорості діяльності податкових органів через відкритий доступ до процедур, критеріїв перевірок і прийнятих рішень. Не менш значущим є посилення інституційної відповідальності – чітке розмежування повноважень, контроль за службовою діяльністю працівників та впровадження внутрішніх антикорупційних механізмів. Підвищення кваліфікації та доброчесності персоналу сприяє створенню професійної та стійкої до корупції кадрової бази. Крім того, активна участь громадянського суспільства у здійсненні контролю за податковою системою підвищує її відкритість і підзвітність. Нарешті, забезпечення невідворотності покарання за корупційні правопорушення формує потужний превентивний механізм, що стримує потенційні зловживання. Сукупність цих заходів здатна істотно знизити рівень корупції в податковій сфері та зміцнити довіру до державних інституцій.

Окрім вищенаведеного, важливо взяти до уваги Національну економічну стратегію України до 2030 року, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. Даний акт спрямований на поступове реформування податкової системи країни у відповідність до норм і стандартів ЄС. Він передбачає реформування податкового адміністрування, удосконалення механізмів юридичної відповідальності за податкові правопорушення та вирішення інших проблем у сфері оподат-

кування. Необхідність таких змін зумовлена надмірною дискреційністю податкової системи, що сприяє тінізації та офшоризації економіки. Враховуючи це, ключовим завданням української влади є встановлення та застосування адекватних заходів відповідальності до осіб, які порушують податкове законодавство [3].

В умовах цифрової трансформації суспільства особливої актуальності набуває впровадження інноваційних технологій у сферу фіскального контролю та протидії податковим правопорушенням, оскільки саме цифрові інструменти дозволяють підвищити прозорість, оперативність і точність перевірок, автоматизувати процеси аналізу податкових даних, а також своєчасно виявляти ризикові операції та потенційні порушення.

Для виявлення осіб, які ухиляються від сплати податків, важливим є впровадження спеціалізованих електронно-інформаційних систем у сфері оподаткування. Однією з таких є автоматизована інформаційно-аналітична система «Вибір об'єкта», призначена для ідентифікації платників податків, що не дотримуються виконання своїх зобов'язань. Вона дозволяє виявляти суб'єктів господарювання, чиї дії суперечать податковому законодавству та мають ознаки порушень. Однак недостатня достовірність інформаційної бази та відсутність узгодженості даних створюють труднощі у процесі комп'ютерного відбору об'єктів для перевірок [4, с. 136-137].

Окрім зазначеного, варто звернути увагу на електронний аудит – окремий вид контролю, що здійснюється органами Державної податкової служби України у сфері оподаткування. Його ключова особливість полягає у застосуванні сучасних цифрових технологій, зокрема електронних форм податкової звітності, електронної документації та спеціалізованого програмного забезпечення. Об'єктом такого аудиту є електронна податкова звітність платників податків, а також системи електронного адміністрування податкових і акцизних накладних. Основою цього виду перевірки є аналіз даних, поданих в електронному форматі, що забезпечує високу точність та ефективність контролю. На відміну від традиційних методів, електронний аудит використовує цифрові технології для аналізу інформації та виявлення можливих порушень у сфері оподаткування. Завдяки цьому він сприяє підвищенню прозорості податкового адміністрування та покращенню контролю за дотриманням законодавства [5, с. 54].

Механізм електронного аудиту ґрунтується на використанні спеціального формату електронної звітності, який спрощує доступ до необхідних даних для проведення податкової перевірки, зменшуючи потребу в додаткових запитах інформації. Одним із прикладів такого формату є Standard Audit File for Tax, розроблений Організацією економічного співробітництва та розвитку у 2005 році. Згодом він був удосконалений і наразі активно застосовується в країнах Європейського Союзу, зокрема в Люксембурзі, Австрії, Литві, Польщі, Нідерландах, Португалії та Франції. Серед основних переваг цього стандарту – скорочення часу проведення перевірок та підвищення точності виявлення випадків ухилення від сплати податків, що робить його більш ефективним порівняно з традиційними методами контролю [5, с. 54].

У міжнародній практиці ключові елементи електронного аудиту вже нормативно врегульовані та закріплені у відповідному законодавстві. Вони включають запровадження електронного документообігу, розробку і затвердження стандартизованого формату електронного файлу для здійснення податкового аудиту, а також формування методологічної бази для ефективного впровадження зазначених процедур.

Висновки

На основі вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок про те, що профілактика податкових правопорушень є невід'ємною складовою ефективної податкової політики держави та виступає важливим інструментом забезпечення фіскальної стабільності. Її теоретико-правові засади повинні базуватися на поєднанні норм матеріального і процесуального податкового права з інституційними механізмами превентивного впливу.

У сучасних умовах цифровізації суспільства профілактика податкових правопорушень повинна переорієнтовуватись із виключно карального підходу на превентивний, з акцентом на запобігання ризикам ухилення від оподаткування за допомогою інноваційних технологій.

Відповідно нормативно-правове забезпечення цифрової трансформації податкової системи потребує удосконалення, зокрема шляхом оновлення законодавчої бази щодо електронного адміністрування, захисту податкової інформації, юридичної відповідальності за кіберзлочини у сфері оподаткування.

Отже, ефективна профілактика податкових правопорушень можлива лише за умови комплексного підходу, що включає правове регулювання, організаційне вдосконалення діяльності податкових органів та впровадження сучасних цифрових рішень, що відповідають викликам інформаційного суспільства.

Література

1. Лихошерст Л. М. Особливості запобігання та протидії корупції в органах державної податкової служби України. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 61-66.

2. Подолян Ю. О. Особливості профілактики правопорушень в сфері податків і зборів. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 266-271.

3. Національна економічна стратегія: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. у ред. від 04.05.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text.

4. Манукян А. А. Відповідальність за порушення норм податкового законодавства: дис. ... д-ра. філософії. Харків, 2024. 209 с.

5. Черешнюк О. Електронний аудит: сучасні виклики та перспективи цифровізації податкового контролю. Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія: матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. дистанційної конференції (м. Тернопіль, 6 грудня 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 53-55.

Oliinyk Y.

THEORETICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF TAX OFFENCES PREVENTION

The article notes that the tax system of Ukraine is currently at the crossroads of profound transformations and serious challenges caused by both internal and external factors. Among the most important factors is the war, which has led to large-scale destruction of economic infrastructure, disruption of economic ties and reduction of state budget revenues. These conditions require not only a prompt response, but also a systemic rethinking of the functioning of tax policy in the context of national security. In addition, the tax system faces a number of structural problems that have accumulated over the years: a high level of shadow economy, imperfect tax administration, low voluntary tax compliance, and uneven tax burden on businesses. The complexity of the tax legislation, frequent changes in the regulatory framework and instability of tax rules reduce taxpayer confidence and deter investment activity. The article shows that it is the effective administration of taxes and fees that creates the foundation for ensuring financial discipline, financing social programmes, infrastructure development, education and other critical areas that contribute to the country's economic growth. At the same time, the absence of effective measures to prevent tax offences can lead to significant losses for the budget, which negatively affects the welfare of the population. In this context, it is determined that the most important task of the state is to prevent tax offences. It is researched that in the context of digital transformation of society, the introduction of innovative technologies in the field of fiscal control and combating tax offences is of particular relevance. The use of digital solutions in tax administration helps to ensure a higher level of transparency of financial transactions, optimise risk-based audit processes and minimise the subjective influence of the human factor. It is concluded that effective prevention of tax offences is possible only with an integrated approach, which includes legal regulation, organisational improvement of tax authorities' activities and introduction of modern digital solutions that meet the challenges of the information society.

Key words: *taxes, tax system, tax offences, prevention of tax offences, tax legislation, state, digital technologies.*